

Gyimesi Emese

Szendrey Ignác mint apa

Szendrey Ignác alakja Petőfi Sándor gonosz apósaként, zord és engesztelhetetlen atyaként rögzült a köztudatban. Kézírtos hagyatékának feldolgozása máig nem történt meg, holott ez a forráscsoport azt bizonyítja, hogy a Festetics és a Károlyi család alkalmazásában lévő, kiemelkedően jó gazdasági szakember hírében álló jószágigazgató tragikus és boldog családi eseményekben is bővelkedő magánélete sok szempontból tanulságos a történetírás számára. Tanulmányom célja annak vizsgálata, miként nyilvánult meg Szendrey Ignác apai szeretete és családfői gondoskodása az 1850-es, 1860-as években. Ennek elemzéséhez kiváló forrásbázist jelent legkisebb gyermekével, Szendrey Máriával folytatott, mindmáig kiadatlan levelezése, amely lehetőséget ad annak vizsgálatára is, miként viselkedett apaként, milyen szülő-gyermek viszony kialakítására törekedett, milyen tanácsokat adott és milyen támogatást nyújtott leányának különböző életszakaszaiban. Ennek köszönhetően nemcsak apaszerepben, hanem nagyapai és családfői szerepkörben is megismerhetjük Szendrey Ignácot. Miután mindkét leánya, Szendrey Júlia és Mária is önálló családot alapított, az apának fontos szerepe volt abban is, hogy összetartotta az évről évre újabb unokákkal bővülő rokonságot.

Szendrey Ignác szinte teljes egészében végigélte a hosszú 19. századot: 1800-ban született és 1895-ben hunyt el. Feleségétől, Gálovits Annától három gyermeke született: Júlia, Gyula és Mária. A Festetics-, majd a Károlyi-uradalomban dolgozó inspektor komoly gazdasági szakember volt, aki rendszeresen publikált mezőgazdasági szakfolyóiratokban,¹ választmányi tagja volt a Magyar Gazdasági Egyesületnek,² és fennmaradt egy latin nyelven, *Oeconomia ruralis* címen készült kézírata is.³ 1824-ben kezdte meg tanulmányait az Európa első agrár felsőoktatási intézményének számító, Festetics György által alapított keszthelyi Georgiconban, melynek elvégzése után a Festetics család uradalmában dolgozott ispánként.⁴ 1838-ban a Csongrád megyei Mágocsra (ma Nagymágocs) vállalt munkát, 1840-től pedig a Szatmár megye egyik legnagyobb birtokosának számító Károlyi Lajos alkalmazásába került át, mivel az erdői uradalom inspektora lett.⁵ 1850-ig élt itt, ekkor kérte Mágocsra való visszahelyezését. Károlyi Lajos uradalmának virágzását egyértelműen Szendrey Ignác kiemelkedő szakértelméhez köthették a kortársak. A halálakor megjelent újságcikkek külön megjegyezték, hogy „Károlyi Lajos gróf végrendeletében arra utasította örökösét, Károlyi Alajos

¹ Lukács–Tóth 2013: 57.

² Vári 2009: 86.

³ OSzK Kt. VII/163.

⁴ Lukács–Tóth 2013.

⁵ Fazekas 2004: 161.

gróft, hogy a gazdaságban semmi változtatást ne tegyen s hogy tanácsért gazdasági ügyekben senki máshoz ne forduljon, mint Szendrey Ignáchoz”.⁶

Imázsát már életében is alapvetően meghatározta az a tény, hogy Petőfi apósa volt. Nyolcvanhárom éves volt, amikor egykori vejének heroikus bronzszobrát felavatták a Duna-parton, de átélte azt is, hogy színdarabban látta viszont saját történetét.⁷ Ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a 19. század két jelentős tudósának, a történész Horvát Árpádnak és az irodalomkritikus Gyulai Pálnak is ő volt az apósa: az előbbi 1850-ben Szendrey Júliával, az utóbbi 1858-ban Szendrey Máriával házasodott össze. Szendrey Ignác nemcsak leányaival, hanem vejeivel, unokáival is szoros kapcsolatot tartott fenn. Levelezésén keresztül nyomon követhető, milyen gyermeknevelési elveket vallott, hogyan fejezte ki apai szeretetét, milyen elvárásai voltak gyermekeivel szemben, és hogyan támogatta őket, vagyis tetten érhető, miként vélekedett ő maga az apaszerepről.

A szülő-gyermek kapcsolatok vizsgálatának komoly hagyománya van a történetírásban,⁸ az apaszerep változó jellemzőinek, gyakorlatainak elemzése viszont viszonylag új kutatási területnek számít. Különösen figyelemre méltó az a kérdés, hogy az anyaság kultuszától áthatott 19. században hogyan módosultak az apaság jelentései.⁹ Az „aggódó családfők” időszakaként jellemzett 16–17. század¹⁰ után ugyanis a nők és férfiak szféráját élesen elkülönítő háztartási ideológia (*domestic ideology*) előretörésével és az iparosodással párhuzamosan a 18. században a nemi szerepek alapvető változásokon mentek át.¹¹ A történészek szerint a 18. század közepéig természetes volt, hogy az apák is aktívan részt vesznek a gyermekek nevelésében, gondozásában, a családi rituálékban,¹² ehhez pedig alapvetően hozzájárult az is, hogy az ipari forradalom előtt a fizetett termelőmunkák többségét az otthon falain belül vagy annak közvetlen szomszédságában végezték.¹³ Ahogyan azonban fokozatosan a családi háztartásokon kívülre került át a férfiak munkahelye, a férfifidentitás elsősorban a kenyérkereső, védelmező szerepére

⁶ *Budapesti Hírlap*, 1895. szeptember 27. 6–7.

⁷ Hatvany 1911.

⁸ A téma kutatásának kezdeteit jelentősen inspirálták a Philippe Ariès fő tézisét – mely szerint a 17–18. század előtt nem volt ismert a gyermekkor fogalma, a gyermek-szülő kapcsolatot nem a szoros szeretetkötelék jellemezte (Ariès 1987) – cáfolni kívánó könyvek: Hanawalt 1993; Pollock 1983.

⁹ A viktoriánus családfők (a sztereotípiák szerint rideg és zsarnoki) figurájának újragondolásáról, az apaság 19. századi ideológiáiról és gyakorlatairól lásd Broughton–Rogers (eds) 2007.

¹⁰ Alexandra Shepard jellemezte így a 16–17. századot, aki szerint az 1500 és 1700 közötti időszakban a férfifidentitások pluralitása és változékonysága figyelhető meg, miközben az alapvető változások mellett a férfiaság definiálásának néhány fontos eleme végig aktuális maradt. A késő 17. századtól azonban egyre inkább a nyilvános szféra vált a férfiaság artikulációjának fő terepévé, az aggódó családfőt az udvarias gentleman váltotta fel. Így a férfifidentitás már nem annyira a háztartásban, férfi és nő között, hanem sokkal inkább a nyilvánosságban, a többi férfihoz viszonyítva formálódott (Shepard 2005). A kora újkori családfői szerepről, amelynek szerves része a háztartás és a mostohacsalád megfelelő kormányzása, a békeesség fenntartása is: Erdélyi 2019.

¹¹ Broughton–Rogers (eds) 2007: 7.

¹² Broughton–Rogers (eds) 2007: 7.

¹³ Tosh 2007.

épült.¹⁴ Bár a nyilvánosság előtt továbbra is a férfit tekintették a család képviselőjének, az anya és az apa szerepe szimbolikus értelemben felcserélődött:¹⁵ a 19. századi anyák elfoglalták az otthonteremtő pozíciót azáltal, hogy társadalmi szerepük szerint a „ház őrangyalai” lettek.¹⁶ Az otthon kultusza pedig kulcsszerepet töltött be a polgári család ideáljának kialakulásában, és ezáltal nemcsak a nőieség, hanem a férfiaság jelentéseit is döntően meghatározta.¹⁷ John Tosh szerint a munka és az otthon éles szétválasztásának élményére adott válaszreakcióként értelmezhető az otthoniasság (*domesticity*) kultusza, amely a férfidentitás szempontjából is jelentős volt.¹⁸ Ennek virágkora az 1830-as és az 1860-as évek közé tehető, vagyis éppen arra az időszakra, amikor Szendrey Ignác az apaság élményének különböző kihívásait megtapasztalta. Az apaszerep megélésének változásait, folyamatjellegét érdemes szem előtt tartani, hiszen a szülői identitás nemcsak korszakról korszakra, hanem az egyén életén belül is folyamatosan formálódik, miközben számos külső tényező gyakorol rá komoly hatást, többek között a gyermekek életkora, és magának a szülőnek az életkora is.¹⁹ Tanulmányom elsősorban Szendrey Ignác legfiatalabb gyermekével, az 1838-ban született Szendrey Máriával kialakított kapcsolatára, valamint családfői és nagyapai szerepeire koncentrálok, s a forrásadottságok következtében főként az 1850–1866 közötti időszakot foglalja magába. Az apa és leánya közötti levelezés ugyanis 1850 decemberében indult, abban az időszakban, amikor Szendrey Ignác nagyobbik leánya, Szendrey Júlia második házasságkötése következtében már önálló mozaikcsaládban élt, a kisebbik leány pedig serdülőkorba lépett. A következő bő másfél évtizedből fennmaradt levelek férjhezmenetelének, családalapításának, gyermekei születésének idején keletkeztek.

A SERDÜLŐ LEÁNY NEVELTETÉSE

Az 1850-es esztendő sok változást hozott a Szendrey család életében. Az előző évben megözvegyült Szendrey Ignác 1850 márciusában elveszítette egyetlen fiát, Gyulát. Ezen a tavaszon lakhelyét is megváltoztatta: Erdődről – ahol ekkor már tíz éve dolgozott – a mágocsi Károlyi-uradalomba kérte áthelyezését. Alig huszonkét éves leánya, az első férjét, Petőfi Sándort kétségbeesetten kereső Szendrey

¹⁴ Broughton–Rogers (eds) 2007: 7.

¹⁵ Erre a szimbolikus erejű szerepcserére John R. Gillis hívta fel a figyelmet, aki azt is hangsúlyozta, hogy a 19. század előtt az európaiak a család és az otthon fogalmáról gondolkodva szinte kizárólag apafigurákat asszociáltak, ekkortól azonban az anya alakja vált a biztonságos otthon szimbólumává (Gillis 1996: 181).

¹⁶ Rebecca Rogers a háztartási ideológiáról (*domestic ideology*) írt tanulmányában Coventry Patmore *The Angel in the House* című verses művét elemezte, amely kiválóan reprezentálja a korszak nőideálját, aki otthonát és családját helyezi élete középpontjába (Rogers 2006).

¹⁷ Tosh 2007.

¹⁸ Tosh 2007.

¹⁹ Bailey 2012: 144.

Júlia 1850 áprilisában Pestre ment, hogy folytassa a fehéregyházi ütközetben eltűnt költő hollétére vonatkozó, korábban megkezdett kutatásait. Gyermekeit, az ekkor tizenhat hónapos Petőfi Zoltánt apjára bízta. Így került a kisfiú 1850 tavaszán Mágocsra, ahol a következő hónapokban nagyapja vigyázott rá. 1850. július 21-én Szendrey Júlia új házasságba menekült kétségbeejtő és egyre fenyegetőbbé váló helyzete elől: feleségül ment Horvát Árpád történészhez. Noha döntését a közvélemény súlyosan elítélte, az új mozaikcsalád létrejöttével Szendrey Ignác idősebb leányának és unokájának sorsa rendeződött. Így a megpróbáltatásokkal teljes 1850-es esztendő végén már egyedül tizenkét éves leányának, Máriának a neveltetésére kellett koncentrálnia.

Az apa részéről ugyanaz a nevelési stratégia érhető tetten Szendrey Mária életútjában is, mint tíz évvel korábban nővére esetében: mindkét lány tizenkét esztendősen került egy jó hírű pesti leánynevelő intézetbe.²⁰ A korszakban ezt az életkort tekintették a gyermekkor végének és a serdülőkor kezdetének. Szendrey Mária tanulmányai helyszínének és nevelőnője személyének beazonosításában az apai levelek és a korabeli sajtóban fellelhető hirdetések, tudósítások is segítettek. Szendrey Ignác leveleinek címezése szerint a Tükör utca 2. szám alatti ház második emeletén működött az intézet, amelynek vezetőjét az apa Janisch asszonyságként emlegette. A hölgy minden bizonnyal az a Janisch Hermina volt, akinek „leánynevelőjére” a korabeli lapok az 1860-as évek közepén több alkalommal is felhívták a fővárosi és a vidéki olvasóközönség figyelmét. A *Hölgyfutár* 1864-es tudósítása szerint ekkor már tizennégy éve működött az intézet, vagyis éppen 1850-ben nyílt meg.²¹ Így Szendrey Mária a legelső növendékek között lehetett. A leánynevelőben hagyománya volt az évről évre megtartott „nyilvános vizsgatételeknek”.²² A *Pesti Napló* tudósítása szerint ezeken az alkalmakon a leányoknak közönség előtt kellett válaszolniuk a különböző tantárgyakból feltett kérdésekre, íráskészségükről három nyelven (magyarul, németül és franciául) beadott fogalmazásokkal tettek tanúbizonyosságot, rajzaikat és kézimunkáikat pedig kiállították az érdeklődők számára.²³ A tudósításokban sokat dicsért és elismeréssel említett nevelőnő, Janisch Hermina neve 1857-ben azért szerepelt a *Pesti Napló* hasábjain, mert részt vett a Magyarországra látogató császári pár tiszteletére a Nemzeti Múzeumban rendezett virágkiállításon, és több más leánytanoda vezetőjével együtt tagja volt a „rendező választmány”-nak is.²⁴ Így minden bizonnyal ismerte Szendrey Júlia egykori nevelőnőjét, Tänzer Lillát is, akinek neve szintén szerepelt a felséges párt fogadó és a császárnét külön is megajándékozó nőtanoda-vezetők listáján.²⁵

²⁰ Szendrey Júlia 1840-ben került Tänzer Lilla pesti nevelőintézetébe. Tanulmányairól, illetve családtagjaihoz innen írott leveleiről bővebben lásd Gyimesi 2019: 19–23, 105–114.

²¹ *Hölgyfutár*, 1864. október 10. 380.

²² Hasonlóan sokéves hagyományra utal a *Pesti Napló* 1866. július 24-i híradása is.

²³ *Pesti Napló*, 1866. július 24. (oldalszám nélkül).

²⁴ *Pesti Napló*, 1857. május 13. (oldalszám nélkül).

²⁵ *Pesti Napló*, 1857. május 13. (oldalszám nélkül).

A Janisch-intézetnek otthont adó Tükör (ma Tüköry) utca²⁶ a Dunával párhuzamosan futott. A 18. század végén, tudatos tervezőmunka következtében alakult ki, amikor elkezdődött Lipótváros kialakítása, szabályozása.²⁷ Szendrey Mária tehát a korabeli Pest-Buda egyik legdinamikusabb, leginkább fejlődő városrészében nevelkedett. Nővére közelsége is meghatározó élményt jelenthetett számára, aki ebben az időben a Lipót utcában (a későbbi Váci utca déli szakaszán) élt Horvát Árpád feleségeként.²⁸

A Mágocson élő, de munkája miatt igen sokat utazó Szendrey Ignác rendszeresen levelezett Pestre került leányával. Az ilyen jellegű források, a szülők írásai lehetőséget biztosítanak annak vizsgálatára, milyen értékrendet akartak átadni gyermekeik számára. A korabeli világképnek megfelelően a szülői levelek általában a kegyesség, a vallásosság, az erényesség, a becsületesség, a szorgalom, a gyermeki tisztelet, a család és az otthon iránti elkötelezettség jelentőségét hangsúlyozták.²⁹ Szendrey Ignác leveleinek retorikájában is fontos szerepet töltöttek be a nevelő szándékkal megfogalmazott apai tanácsok. Ezek közül a leghangsúlyosabbak azok voltak, amelyek világosan kifejezték leánya pesti tanulásával kapcsolatos apai elvárásait. 1850. december 16-án Mágocsról a következő sorokat írta neki:

„valóban nincs, ’s nem lehet egy percz mellyet mostani idődben haszon vagyis tanulás nélkül el lebbenni engedhetnél, csak így fogod el érni életed vég célját az öntudatodban meg elégedést, hogy t. i. egy jó gyermek feladatát az életben – ’s attyád kívánságát tellyesítetted – csak ez által fizetheti a’ jó gyermek vissza szülei aggodalmát, és gondoskodását!!! – Még jobban örültem folyvást jó egészségeden, jó kedvel tanuló, és szófogadó gyermek nem is lehet tán egészségtelen.”³⁰

A tanulás, a szorgalom fontosságát hangsúlyozó gondolatok a későbbi években is gyakran visszatértek az apai levelekben, például 1851 májusában:

„Mást nem is tehetek fel róllad, minthogy Isten után élet időd is meg adta azt, hogy hivatásodat már magad is bé látod, ’s így tudod, hogy a’ világba csak úgy lehetsz szerencsés, hogy ha a mostani jó alkalmat a’ tanulásra, és magad kimívelésére használod. Úgy-é édes jó leányom!!!”³¹

1853 őszén Szendrey Ignác is Pestre költözött. Szeptemberi levelében feladatainak menetrendjéről tudósította kisebbik leányát. Az ütemterv költözésre vonatkozó része így szólt: „October 8-a táján jöhetek vissza Mágocsra, a midőn

²⁶ Az utcát 1850-ben nevezték el Spiegel Gassénak egy telektulajdonosról, Spiegel József Tamásról, akitől a város kisajátítással nyert közterületet (Ráday 2013: 595).

²⁷ Ráday 2013: 595.

²⁸ Gyimesi 2019: 30.

²⁹ Bailey 2012: 174–197.

³⁰ Szendrey Ignác Szendrey Máriaéhoz, 1850. december 16-án. OSzK Kt. VII/165/1.

³¹ Szendrey Ignác Szendrey Máriaéhoz, 1851. május 7-én. OSzK Kt. VII/165/3.

aztán azonnal foganatosítom a' Pestre hurczolgatásomat – ha Isten egészségemnek kedvezend.”³² A következő év tavaszán már leányának is a „Nagy Mező utza” 1. szám alatti ház második emeletére címezte leveleit, tehát ekkorra Szendrey Mária kiköltözött a Janisch-intézetből.³³ 1856 második felében az Aldunator 9. szám alatt béreltek lakást, ekkortól ide küldte leveleit az aggodó apa. Szendrey Mária tehát nővérével ellentétben nem került vidékre tanulmányai befejezése után, hanem Pesten maradt. Sokat utazó édesapja is ide helyezte állandó székhelyét. Távollétei alatt is mindenről tudni akart, ami családjával kapcsolatos, gyakran szólította fel leányát levélíráásra, annak témáját is megjelölve: „hogyan létekrül, 's a ház körül történekrül, – előbb mennj el Juliáékhoz, nézd meg őket, 's az ő mikéntlétekrül is tudósíts.”³⁴ Sokszor arra is felszólította, kiket látogasson meg: nemcsak családtagokat, rokonokat, hanem barátokat, például a Geiszt család tagjait is.³⁵

Ebben az időszakban Szendrey Mária már bálozó leány volt. Édesapja komoly hangsúlyt fektetett gyermeke megjelenésére, báli öltözékéről akkor is gondoskodni kívánt, ha éppen nem Pesten tartózkodott, hanem úton volt. 1857. január 23-án Mágocsról írta a következőket: „jelen soraimmal arra figyelmeztetek, hogy öltözetre nézve azt nem akarom hogy útolsó légy, 's ha mi hát szükséges vegyétek meg – 's ha nem telnek a kezeidnél lévő pénzbül, folyó hó 29én érkezendvén haza majd pótolandom.”³⁶ A gondos készülődés minden bizonnyal meghozta eredményét: a *Hölgyfutár* 1857. február 5-én az Európa szállóban megrendezett „Urak harmadik bálja” kapcsán a legszebb női résztvevők között említette Szendrey Máriaát, Mizei Mari (Szendrey Júlia operaénekesnő barátnője) mellett.³⁷

A HAJADON KIHÁZASÍTÁSA

Arra vonatkozóan nincsenek források, hogyan találkozott Szendrey Mária először Gyulai Pállal, de az biztosnak tekinthető, hogy a leendő férj több szálon is kapcsolódott a Szendrey–Horvát családhoz. Szendrey Júliát 1850 óta személyesen ismerte, Horvát Árpáddal pedig közös ismerősei is voltak a Nádasdy grófi család tagjainak személyében. Közös tanítványuk volt a fiatalon elhunyt Nádasdy Tamás, akit gimnazista korában Horvát Árpád tanított, az 1850-es évek közepén pedig Gyulai Pál.³⁸ Utóbbi mentorként külföldre is elkísérte a grófit. 1855-ben együtt mentek Berlinbe, majd Párizsban és Münchenben is éltek, ahol Nádasdy

³² Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, 1851. május 7-én. OSzK Kt. VII/165/8.

³³ A Nagymező utca akkori hivatalos neve Grosse Feld Gasse.

³⁴ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Erdőd, 1856. október 13. OSzK Kt. VII/165/17.

³⁵ Szendrey Ignác közeli barátságban állt Geiszt Gáspárral, aki a Batthyány családtól bérelt csáköpusztai birtokán 1858-tól Petőfi Istvánt foglalkoztatta ispánként. Bővebben lásd Gyimesi 2019: 81.

³⁶ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Mágocs, 1857. január 23. OSzK Kt. VII/165/19.

³⁷ *Hölgyfutár*, 8. 28. (1857. február 5.) 115.

³⁸ Papp 1935: 440.

Tamás 1856 decemberében elhunyt. Gyulai Pál hazatérése után minden figyelmét az irodalomnak, a kulturális életnek akarta szentelni. Ekkoriban kerülhetett közel a Szendrey családhoz. A kritikus magánleveleiből tudható, hogy 1850-ben a közhangulathoz hasonlóan ő is mélyen elítélte Szendrey Júlia második házasságkötését,³⁹ az évtized második felére azonban már sokat változhatott a véleménye Petőfi özvegyéről. 1857 januárjában több cikket is publikált a költőről, amelyek bizonyára nem kerültek el Szendrey Júlia figyelmét, és egy Petőfi-életrajz miatt is kereshette a társaságát.⁴⁰ Ebben az évben alakulhatott tehát ki közeli ismeretség Gyulai Pál és a két Szendrey lány között. Szendrey Ignác Aldunasor 9. szám alatti lakása egyre több találkozásnak adott helyet. Az udvarlás helyszíneit, a szerelem topográfiáját később maga Gyulai Pál idézte fel: leveleiben boldog nosztalgiával emlegette az Aldunasort, szerelmének ablakát, a közeli vásárteret, ahonnan virágokat vitt Szendrey Máriának, és a boltot, ahol jegygyűrűt vett neki.

Az udvarló kritikus 1858 húsvétján, április 4-én kérte meg Szendrey Mária kezét. Így foglalta össze barátjának, Arany Jánosnak leánykérésének eredményét: „A mennyivel roszbabb költő vagyok Petőfinél, az atya annyival engedékenyebb volt irántam.”⁴¹ Néhány hónappal később, július 31-én össze is házasodtak. Szendrey Mária édesapjának köszönhetően olyan anyagi helyzetben volt, amely messze felülmúlta vőlegényének társadalmi státuszát. Arany János meg is jegyezte a házasságról, hogy „a partie igen tisztességes, és ha nem a sziv, csak a számító ész vezetett volna is rá, jó partienak mondható”.⁴²

Milyen oka lehetett Szendrey Ignác engedékenységének? Milyen szempontokat mérlegelhetett apaként, ha második vejeként – az elsővel ellentétben – örömmel fogadott egy olyan személyt, aki köztudottan az irodalmi életben kívánt boldogulni? Nem lehetett elhanyagolható tényező a vőlegényjelölt kapcsolatrendszere, a Nádasdy családdal való közeli viszonya, amely bizonyos szempontból hasonló logikára épült, mint Szendrey Ignác és Károlyi Lajos kapcsolata: Gyulai Pál a grófi családnak nemcsak egykori alkalmazottja volt, hanem bizalmas kapcsolatban is állt velük, levelezésük a hivatalos munkaviszony megszűnése után sem szakadt meg (olyannyira nem, hogy később Nádasdy Lipótné lett Gyulai első és harmadik gyermekének keresztanyja is).

Az apai engedékenység azonban nemcsak az arisztokrata ismerősök számájára írható. Gyulai Pál tudatosan készült a leánykérésre, igyekezett magának olyan biztos jövővel, stabil anyagi háttérrel kecsegtető állást találni, amely családalapításának szilárd alapja lehetett. Míg Petőfi Sándor kizárólag írásaiból, az irodalmi sajtópiac érdeklődését folyamatosan lázban tartó publikációiból, szerzői jogdíjaiból kívánt megélni, addig Gyulai Pál a leánykéréssel párhuzamosan már határozottan be akart illeszkedni az irodalmi intézményrendszer ekkor

³⁹ Gyulai Pál Szász Károlyhoz, Gyömrő, 1850. szeptember 14. Gyulai 1961: 55–56.

⁴⁰ Papp 1935: 440.

⁴¹ Gyulai Pál Arany Jánoshoz, Pest, 1858. április 9. Gyulai 1961: 344.

⁴² Arany János Gyulai Pálhoz, Nagykőrös, 1858. április 11. Gyulai 1961: 345.

formálódó keretei közé, rendszeres fizetéssel járó, polgári állást keresett.⁴³ Szendrey Ignác 1858 áprilisában, a leánykérés hónapjában egy debreceni útja alkalmával maga is érdeklődött a helyi tanároknál leendő vejének alkalmas állás után, de eredménytelenül. Erről így tudósította leányát: „a’ magyar literaturai cathedrára Tanárt nem választottak, hanem a’ jövő augusztusi vásár alkalmával tartandó gyűlésre halasztották el a’ választást.”⁴⁴ Gyulai Pál szakmai karrierjét érintő döntéseit vizsgálva feltűnő, hogy 1857 szeptemberében még visszautasította a pesti Kereskedelmi Akadémia meghívását (így ott helyette leendő rokona, Szendrey Júlia férje, Horvát Árpád kapott tanári állást), 1858-ban, házassági szándékának megerősödése idején azonban már örömmel fogadta, hogy a kolozsvári református főiskola főgimnáziumába hívták meg magyar–latin tanárnak. Ez a hír a *Kolozsvári Közlöny*ben, majd a pesti lapokban is megjelent. A *Hölgyfutár* 1858. június 30-án „Budapesti hirharang” című rovatában tudósított a várható esküvőről és Gyulai új munkahelyéről: „Gyulai Pál ismert irónk pedig julius végén fog összekelni a bájos és szellemdús Szendrei Mari kisasszonnyal, kolozsvári tanári székét augusztus elején foglalandja el.”⁴⁵

APAI TANÁCSOK A HÁZASSÁGKÖTÉS UTÁN

Az ifjú házások az 1858. július 31-én megtartott esküvő után Pestről Kolozsvárra utaztak. Gyulai Pál 1858 és 1862 között volt kolozsvári tanár, a Szendrey Máriával kötött házassága első négy évében. Az apa már egy héttel a házasságkötés után jótanácsokkal látta el leányát új élethelyzetével kapcsolatban:

„örülök, igen nagyon örülök, hogy szerencsésen fészketekbe érkeztetek, ’s azon még jobban, hogy új élet pályádról olly nyugodtan és jó kedvel nyilatkozol, – csak ez nyujtand nékem meg nyugvást ezentúl is; mert valamint meggyőződve hiszem, hogy jó és szeretett Palid téged, mint oltalma alá vett édes társát éltetek együttléte alatt mint okos, és higgadt kedélyü ember oltalmazand, – úgy tölled is biztosan reménylem, hogy Isten, és embertül nyert állásodat okosan felfogva, – Palidnak nézeteit magadéi felébe helyezni, és ötet mindég tisztelvén, szeretetteddel, ’s engedékenységgel boldogítani fogod!! – Így lessz rajtatok Isten és az én áldásom éltetek folytán, így lesztek boldogok, ha egymást megértitek, ’s ne talán előforduló gyengeségeiteket el nézitek”.⁴⁶

A feleség és a férj szerepének ezen értelmezése a korabeli normák közé illeszkedik: a férj oltalmazza, védi a feleséget, a korabeli férfieszménynek megfelelően higgadt és okos, a feleség pedig engedelmes, tiszteletteljes, és férje érdekeit

⁴³ Petőfi stratégiáiról: Margócsy 1999. A magyartanárság professzionalizációjáról: T. Szabó 2008.

⁴⁴ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Vállaj, 1858. április 21. OSzK Kt. VII/165/24.

⁴⁵ *Hölgyfutár*, 1858. június 30. 583.

⁴⁶ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1858. augusztus 7. OSzK Kt. VII/165/27.

mindig a magáé elé helyezi.⁴⁷ Szendrey Ignác a következő években sok esetben már nemcsak Máriának, hanem együttesen a házaspárnak szánta leveleit. Ezt a megszólítás is jelezte, amely az előbbi esetben rendszerint „kedves leányom”, az utóbbiban „kedves gyermekeim” volt. Após és vej kommunikációjának különösen jelentős szerepe volt Szendrey Mária első terhessége idején. Szendrey Ignác ugyanis ekkoriban is aggódó apai tanácsokkal látta el a fiatal házaspárt. Gyulai Pál 1859. február 15-én hosszú levélben nyugtatta meg apósát. A levél retorikájában igen markáns annak hangsúlyozása, hogy férjként biztosítja feleségére számára a megfelelő orvosi ellenőrzést, az „állapotához mért” társasági életet és könnyű mozgást, emellett pedig táplálkozására, öltözködésére, valamint arra is figyelmet fordít, hogy minél inkább mentesüljön a házimunka feladatának terhei alól:

„Eddig, úgy hiszem, tudja Mari reményteljes állapotát, mely minket annyira boldogokká tesz. Mari hala istennek egészséges, s a rendes és legtermészetesben folyó változásokon kívül, semmi baja nincs. Mind én, mind orvosunk, Pataki, ki az ilyesmiben első tekintély Kolozsvártt, nagyon ügyelünk rea. A theára nézve kedves atyánk aggodalma fölösleges volt. Mari egész télen át alig ivott meg egy pár findzsa theát, azt is rhum nélkül, sőt most kávéját is nagyon tejesen iszszá. A gyakori setára is van gondom s igyekszem, hogy állapotához mért foglalkozás és multság közt töltse idejét. Uj évben egy igen becsületes és szorgalmas szakácsnét fogadtunk s így egy csoport boszuságtól menten intézheti házi dolgait. Nagyobb társaságba, zajosb multságba nem megyünk; egész farsangon csak egyszer voltunk bálba; ez sem volt tánczos, hanem csak álarczos s már tizenkét óraker haza jöttünk. Még ezelőtt két hónappal csináltatott magának egy állapotjához való ruhát s azóta a befűzéssel felhagyott. A bálba is épen azért ment Takácsnéval álarczosan, hogy ne kelljen befűznie magát. Szóval mind én, mind Mari igyekezőnk fölöslegessékké tenni kedves atyánk aggodalmait, melyeket különben hálás szívvel köszönünk.”⁴⁸

A levél arra is felhívja a figyelmet, hogy milyen korabeli normák szabályozták a várandós nők térhasználatát. Nem véletlen, hogy Szendrey Mária terhessége alatt csak egyetlen álarcosbálban járt. Az állapotos nőktől elvárták, hogy kerüljék a nyilvánosságot, különösen terhességük második felében. „Azon nők, kik ily állapotban még bálokban s nyilvános multságokon is megjelennek, igen felületes világias hajlamokról tesznek tanúságot, s vajmi gyakran két életet veszélyeztetnek vigyázatlan könnyelműségük által” – figyelmeztetett Wohl Janka illemtankönyve.⁴⁹ A rokonsággal és a szűk baráti körrel való találkozások megengedettek voltak, de ezenkívül a nyilvánosságtól való teljes visszavonulást tekintették „correct” eljárásnak.

⁴⁷ A korabeli férfieszmény egyik legfőbb tulajdonsága a higgadság volt: Sári Szabó 2016: 105–107.

⁴⁸ Gyulai Pál Szendrey Ignáchoz, Kolozsvár, 1859. február 15. Gyulai 1961: 368.

⁴⁹ Wohl 1891: 128.

A korabeli orvosi javaslatok a fűző használatának veszélyeire is figyelmeztettek, de ennek ellenére a gyakorlatban sok esetben az ötödik-hatodik hónapig fűzték magukat az asszonyok.⁵⁰ Ezért is nyugtathatta meg Gyulai Pál apósát azzal, hogy Szendrey Mária már 1858 decemberében (azaz terhessége harmadik hónapjában) felhagyott a fűző használatával. A levél többi mondata szintén azt hivatott bizonyítani, hogy életmódjuk teljes mértékben megfelel a normáknak és az orvosi javaslatoknak, amelyek a terhesség alatti rendszeres könnyű mozgást (gyakori séta), az alkohol kerülését, a kávé és a tea korlátozott fogyasztását javasolták.⁵¹

AZ APA MINT NAGYAPA

Szendrey Mária és Gyulai Pál első gyermeke, Aranka 1859. június 15-én született meg. A kislány Szendrey Ignác negyedik unokája volt, akinek apai identitása korán kiegészült nagyapai szerepkörével is. Negyvennyolc éves volt első unokájának, Petőfi Zoltánnak születése idején, akit 1851-ben Horvát Attila, 1855-ben Árpád követett. A három fiúunoka után két leány következett. 1859 nyarán nemcsak Szendrey Mária adott kislánynak életet, hanem Szendrey Júlia is, akinek Ilona leánya július 26-án született.

Szendrey Ignác gondoskodó figyelemmel követte mindkét kisbaba fejlődését és mindkét leányának életmódját. A két anya hétköznapijai hasonló élethelyzetük ellenére is különböztek. Szendrey Júlia szoptatós dajkákat alkalmazott, akikkel a cselédekhez hasonlóan sok gondja volt. Szendrey Mária maga táplálta gyermekét, ugyanakkor négygyermekes nővérével ellentétben ekkor élte meg első anyai tapasztalatait. Aranka három hónapos, Ilona alig két hónapos volt, amikor a nagyapa 1859. szeptember 21-én hosszú levelet írt Kolozsvárra, amelyben a fenti problémákra is reflektált:

„Juliáék mind egészségesek a kis Ilonkával együtt, csak hogy sok bajok van a' szoptatós dajkákkal – te boldog vagy, kedves gyermekem! hogy magad neveled kisdededet, csak folytasd is, 's ha bár mi baj végett nem tehetnéd (mitül Isten mentsen!) inkább a' nélkül neveld fel, – baj ez egy kissé főleg elejinte, de ha hozzá szokik a kiseded, minden káros befolyás nélkül eszközölhesd, 's ezért is, azon légy, hogy mi előbb leveskére 's más egyéb gyengébbféle eledelekre szokjék Arankád – néked is könnyebbségedre fog szolgálni! – a' beszélni még képtelen csecsemő, ezen hátrányát sírással pótolja, azért annyiban vegyétek, mintha veletek discourálna! persze – más hangon nyilvánul ez, mint amaz – de ez így szokott lenni! te is csak ollyan voltál!”⁵²

A fentebbi forrásrészlet felhívja a figyelmet Szendrey Ignác apaszerepének sokrétűségére: nemcsak érzelmi támogatásáról biztosította rendszeresen leányát,

⁵⁰ Szécsi–Géra 2015: 108.

⁵¹ Szécsi–Géra 2015: 110.

⁵² Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1859. szeptember 21. OSzK Kt. VII/165/33.

nemcsak nevelő szándékú apai tanácsokat adott, hanem a családi élet olyan területei iránt is érdeklődött, amelyek a korabeli normák szerint kizárólag női feladatoknak, női gondoknak számítottak, s a legkevésbé sem tekinthető evidensnek, hogy az apa/nagyapa is részt vett ezek megoldásában. A privát szférát a nők, a nyilvánosságot a férfiak birodalmaként azonosító s a kettő szigorú különváltát hangsúlyozó elválasztott terek elméletének (*concept of separated spheres*)⁵³ me-revsége a gyakorlatban nemcsak női, hanem férfi oldalról is megkérdőjelezhető. Ahogyan a nők megjelentek a nyilvánosság különböző szinterein, úgy a férfiak is intenzíven jelen voltak a privát szféra világában.⁵⁴

Ha kizárólag a társadalmi normák felől közelítjük meg a 19. századi apaság mibenlétét, akkor egyértelműnek tűnik, hogy a korabeli apaszerepnek nem volt része a női feladatnak tartott gyermeknevelésben való aktív részvétel, s a szülői felelősség jelentősége a férfiak esetében általában másban ragadható meg. A fiúgyermek sorsának, karrierjének egyengetését, a család társadalmi tőkájének ennek érdekében való mozgósítását tekintették az apák illetékességi területének, a lányos apák pedig a leánygyermek társadalmi státuszának megfelelő neveltetésének finanszírozását, anyagi biztonságuk megteremtését és a rangjukhoz méltó házasság feltételeinek biztosítását látták fő feladatuknak.⁵⁵ Szendrey Ignác levelei arra utalnak, hogy az apaság megélése során nemcsak ezekhez a normákhoz igazodott. Noha maximálisan eleget tett a felsorolt elvárásoknak, nem elégedett meg az apaszerep ezen kritériumainak teljesítésével. Érzelmi szempontból is gondoskodni kívánt a gyermekeiről, unokáiról, s ennek érdekében olyan problémák megoldásában is részt vett, amelyekben a korabeli normák szerint nem a férfiak, hanem a nők voltak illetékesek. Bár ez a gondolkodás- és viselkedésmód (az apa mély bevonódása a csecsemőgondozás problémáiba, az otthon világának gondjaiba és leányai érzelmi életébe) nem számíthatott tipikusnak a 19. század viszonyai között, nem számíthatott teljesen kivételesnek sem. A formálódóban lévő modern apaszerep része volt, amelynek jellemzői fokozatosan egyre szélesebb körben terjedtek el. Az apa egyre több családban nem vagy nem kizárólag az abszolút tekintéllyel rendelkező családfő szerepét töltötte be: egyes polgári és arisztokrata családok kéziratos hagyatéka azt sejtetik, hogy az apák érzelmi szempontból is kiegyensúlyozott, elmélyült, bensőséges és szeretetteljes szülő-gyermek kapcsolat kialakítására törekedtek.⁵⁶

⁵³ Rogers 2006.

⁵⁴ A családtörténeti kutatásokban egyre inkább megjelenik az a kérdés, hogy miként vett részt az apa a család otthoni életében, háztartásában: Broughton–Rogers (eds) 2007; Tosh 2007.

⁵⁵ Ezen feladatok jelentősége figyelhető meg a mostohaapaként három gyámleányról gondoskodó Széchenyi István esetében is: Fónagy 2018.

⁵⁶ Széchenyi István leveleiből kiderül, hogy identitásának fontos része volt szülői mivolta és mostohaapa-szerepe: Fónagy 2018. Szendrey Júlia második férje, Horvát Árpád főként a fiúk nevelésében vette ki a részét, a szülők 1867-es különköltözése után is nemek szerint váltak szét a gyermekek, a fiúk az apával mentek, az egyetlen leánygyermek pedig az anyával maradt: Gyimesi 2019.

Szendrey Mária már leánykorában megismerhette az anyasággal járó életformát, gondokat, örömeket és kötelességeket, mivel nővére mozaikcsaládjának közelében élt. Nemcsak a nagynéni szerepét töltötte be, Szendrey Júlia és Horvát Árpád második gyermekének, Árpádnak a keresztanyja is ő lett. A kisfiú születésekor, 1855 nyarán Szendrey Ignác éppen Karlsbadban volt fürdőkúrán. Innen intette kisebbik lányát, hogy legyen figyelmes hűg és keresztanya: „Tegnap előtt Árpád is írtt, mellyben jó Juliánk szerencsés eseményét közli; mint Kereszt Mama jól vigyázz mind az anyára, mind a kisedre, hogy bajok ne essék, mert különben téged foglak felelősségre vonni, mint kereszt mamát!!!”⁵⁷ A testvéri gondoskodásra intő apai tanácsok feltehetően nem kizárólag a nővérnek való segítségnyújtást célozták, hanem többek között a fiatal leány felkészítését az anyaszerepre.

A gyermekek születése nemcsak a családi életben, a privát szférában volt fontos, hanem a társadalmi reprezentáció szempontjából is. Ennek kitüntetett alkalmá volt a keresztelő. A keresztszülők személye a család társadalmi státuszának fontos jelölője lehetett, különösen akkor, ha rangban a szülők fölött álltak, nem a szűk rokonságból választották őket. Gyulai Aranka keresztanyja Nádasdy Lipótné Forray Júlia lett, ami kiemelt megtiszteltetésnek számított, annál is inkább, mivel a grófné maga jelentkezett a feladatra. Az arisztokráciával ápolt kapcsolataira büszke Szendrey Ignác ezt a gesztust lekötelezően nagyvonalúnak érezte, leányának és vejének írt leveleiben nem győzte hangsúlyozni ennek jelentőségét: „Igen örülök Gróf Nádasdyné azon leereszkedésén, hogy Keresztanyául ajánlotta magát! Nem tudom, meg köszöntétek é már néki ezen kegyességét?”⁵⁸ Azon is aggódalmaskodott, hogy nem derogálna-e a grófnénak egy nála alacsonyabb állású keresztapa, ezért nem volna-e helyes keresztapának felkérni a grófot. Végül a grófné fia, Nádasdy Ferenc vállalta ezt a feladatot a gyermek születése után három nappal, 1858. június 18-án megtartott keresztelőn.

A Gyulai házaspár második gyermekének, Kálmánnak már a szűk családból választott keresztszülőket: a keresztanya Szendrey Júlia, a keresztapa maga a boldog nagyapa, Szendrey Ignác lett, aki a kisfiú születése után, 1861. június 5-én ezt írta Kolozsvárra: „Legyen hála Istennek minnyájunktól, hogy Marink nem csak szerencsésen átt esett a nagy bajon, de hogy minnyájan egészségesek is vagytok a meg *erősödött* családban!!!”⁵⁹ A „nagy baj” arra utal, hogy Szendrey Mária második szülése igen nehéz lehetett. Gyulai szűkszavúan azt írta róla pesti barátjának, Csengerynek, hogy felesége „majd meghalt” a szülésben.⁶⁰

Szendrey Ignác fentebb idézett, Kálmán születését követő levelének befejezésében már arra is utalt, hogy a kisfiú érkezésével Aranka nővérré vált: „Csókolva minnyájtokat – Aránaknak tanácsolva, hogy kis öccsére jó gondot viseljen.”⁶¹

⁵⁷ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Karlsbad, 1855. július 22. OSzK Kt. VII/165/13.

⁵⁸ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Pest, 1859. április 26. OSzK Kt. VII/165/31.

⁵⁹ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Pest, 1861. június 5. OSzK Kt. VII/165/40. Az eredeti kézíraton a levélíró Szendrey Ignác aláhúzta az „erősödött” kifejezést, ezt jelzem dőlt betűvel.

⁶⁰ Gyulai Pál Csengery Antalhoz, Kolozsvár, 1861. július 17. Gyulai 1961: 448.

⁶¹ Szendrey Ignác Szendrey Máriaához, Pest, 1861. június 5. OSzK Kt. VII/165/40.

A nagypapa írásainak retorikájában feltűnő, hogy soha nemcsak a saját szempontjából látta az egyre terebélyesedő családot, hanem az egyes gyermekek, unokák szemszögéből is, és leveleinek megfogalmazása során arra törekedett, hogy elhelyezze őket a családi, rokoni hálóban, és kedvesen utaljon az ezzel járó testvéri, gyermeki kötelességekre is.

Mindemellett nagyon szerette becézgetni unokáit, sőt saját, felnőtt gyermekeit is. Szendrey Júliát nemcsak Júliaként, hanem Julcsaként, Julcsa nénédként is emlegette kisebbik lányának írott leveleiben. Első unokáit, Petőfi Zoltánt és Horvát Attilát is gyakran beceneven említette, főként az 1850-es évek első felében, amikor még kicsi gyermekek voltak: „csókol helyettem mind Zoltánt, mind Attilácskát – el ne felejtsd!!;”⁶² „Jelentsd ki atyai üdvözlőmet Julcsa nééné, Árpád, s kis Zoltánkának.”⁶³ Később Szendrey Mária gyermekeit is elhalmozta különböző becenevekkel, nagypapai szeretetének különböző megnyilvánulásaival. Első leányunokáját, Gyulai Arankát „kis angyal”-nak, „kis princessin”-nek vagy „princessin Aranykának” is nevezte.⁶⁴ Miután a házaspár harmadik gyermeke, Gyulai Margit is megszületett 1862. augusztus 26-án, Szendrey Ignác leveleinek zárása rendszerint mindhárom unokájára egyszerre utalt:

„téged, és kedves mind 3 purdédát, a’ nagy Aranykát, a’ flegmaticus Kálmánt, és csintalan Margitot igazán csókolva vagyok szerető apád”;⁶⁵

„addig is csókolva minyájtokat a’ jóvá lett Aranykát – a karcsú Kálmánt, a’ mérgesen kornyikáló Margitot”;⁶⁶

„Egészséget és nyugalmat kívánva minyájtoknak, Arankát, – Kálmánt, és a’ már talán nem síró Margitot csókolva, – ezekhez csattolva a’ Hársfa uttzabelieket is – vagyok szerető apádtok.”⁶⁷

Az utóbbi megjegyzés – miszerint a levélíró a Hársfa utcaiak üdvözlő csókjait is küldi – Szendrey Júlia és Horvát Árpád családjára utalt, akik 1853–1867 között az akkori Terézvároshoz tartozó Hársfa utca 1. szám alatt éltek.⁶⁸ A Szendrey Ignác leveleiben szereplő, az unokák karakterének jellemzőit érintő humoros jelzők egyszerre utaltak az egyre növekvő gyermekek magaviseletére, aktuális állapotára, Szendrey Mária erről írt tudósításaira, de a nagypapa írásai emellett rövid tanácsokat, üzeneteket is tartalmaztak. Ha például arról értesült, hogy Aranka jól viseli magát, akkor megjegyezte, hogy „úgy is illik, mert ő a’ legokosabb, ’s így ő engedjen” a kisebb testvéreinek.⁶⁹

⁶² Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Mágocs, 1852. október 16-án. OSzK Kt. VII/165/6.

⁶³ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, 1853. január 10-én. OSzK Kt. VII/165/7.

⁶⁴ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1859. december 19. OSzK Kt. VII/165/34.

⁶⁵ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Parád, 1864. július 3. OSzK Kt. VII/165/45.

⁶⁶ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1864. augusztus 12. OSzK Kt. VII/165/47.

⁶⁷ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Parád, 1865. július 11. OSzK Kt. VII/165/51.

⁶⁸ A Hársfa utcai családi otthonról bővebben: Gyimesi 2019: 29–40.

⁶⁹ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1864. augusztus 5. OSzK Kt. VII/165/46.

A nagyapa és az unokák közeli kapcsolatára utal Gyulai Pál és Szendrey Mária levelezése is. Miközben a házaspár 1862 nyarán távol volt egymástól, a feleség így tudósította férjét Pestről, ahol édesapjánál volt vendégségben: „Különben is rendkívül gyöngéd édes papám hozzánk, úgy hogy én szinte elérzékenydem miatta. A gyerekek is nagyon, nagyon ragaszkodnak hozzá. Még Kálmán is nevetve néz reá.”⁷⁰ A nagyapa alakja Szendrey Júlia gyermekeinek levelezésében is felmerült. Ők rendszerint „nagyata”-ként emlegették Szendrey Ignácot.⁷¹ Az említések hangvételeből érzékelhető a családban kulcsszerepet betöltő nagyapa tekintélye, aki az unokákkal való kapcsolattartás rendszerességére is odafigyelt. A tizenegy éves Petőfi Zoltán például minden vasárnap nála ebédel, ⁷² gyakran magával vitte alföldi útjaira, később pedig igyekezett támogatni a kamaszódozó fiú tanulmányait is.

Noha Szendrey Júliát és Szendrey Máriát rendkívül szoros, szeretetteljes testvérkapcsolat kötötte össze, Szendrey Ignác leveleiből sejthető, hogy apaként fontos közvetítő szerepet töltött be a két család között, különösen az 1858 és 1862 közötti években, abban az időszakban, amikor a Gyulai-házaspár Kolozsváron élt. A fizikai távolság nehezíthette a sokgyermekes anyákká váló lánytestvérek és családjaik kapcsolattartását, s noha ők maguk is leveleztek egymással, Szendrey Ignác leveleiben kiemelten fontos szerep jutott a két család közötti információcserének is. Az apa gyakran lakóhelyük szerint említette Szendrey Júlia és Horvát Árpád mozaikcsaládját: a „Hársfa uttzabeliek” üdvözlét adta át vagy biztosította Szendrey Máriát arról, hogy „a’ hársfai uttzai gyerkőczék is örültek” a Kolozsvárról kapott karácsonyi ajándékoknak.⁷³

A Horvát és a Gyulai család közötti fizikai távolság a karácsonyi ajándékozás szokását is befolyásolta, hiszen módot kellett találni arra, hogy a „Pesti Krisztkindli” Kolozsvárra, a kolozsvári pedig Pestre érjen a családtagoknak szánt ajándékokkal. Szendrey Ignácnak ebben is kulcsszerepe volt. 1859. december 19-én írta Szendrey Máriának:

„Harmadnap óta hideg és jó nagy hó van Pesten – szánkákon nyargalódnak a fiakerek is – de éppen most ismét az eső csepereg. Azt a’ Kolozsvári Krisztkindlit majd el várjuk, ’s szívesen fogadandjuk! A’ Pesti Krisztkindli is látogatást tevéen nállam, ajándékolta szíves szolgálatát Kolozsvárra, – átt adtuk az általadandót”.⁷⁴

Ugyanebben a levélben jelezte azt is, hogy annyira sok elfoglaltsága van, hogy még a karácsonyi ünnepeket sem tudja pesti otthonában tölteni, mivel az „alföldre” (rendszerint így utalt a Szentes és Orosháza között elhelyezkedő

⁷⁰ Szendrey Mária Gyulai Pálhoz, Pest, 1862. június 2. OSzK Kt. VII/165/54.

⁷¹ Például Petőfi Zoltán 1868-ban: „Nagyata kezeit csókolom, semmi esetre el ne mulasszátok meg mondani neki.” Gyimesi 2019: 164.

⁷² Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1859. január 27. OSzK Kt. VII/165/29.

⁷³ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Erdőd, 1859. március 2. OSzK Kt. VII/165/30.

⁷⁴ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1859. december 19. OSzK Kt. VII/165/34.

Mágocsra) kell utaznia. Noha hivatalosan már évekkel korábban nyugdíjaztatta magát, Károlyi Lajos továbbra is számított a szakértelmére, szoros kapcsolatban állt a grófi családdal, és számos megbízatása volt. Így 1859-ben késett a „Kriszt-kindli”. December 30-án írta leányának a következőket:

„Alföldi utamtúl tegnap érkezvén vissza, – a’ ti Kriszt kindlitek hozományait csak ma vehettem kezeimhez, ’s küldtem tovább azonnal az illetők öröme előidézésére, igaz, hogy Karácson estvéjén mindenekk nem örülhattünk, de örülünk most, ’s köszönjük gyermeki szíves meg emlékezéseteket – adja Isten, hogy ezen családi örömeknek mindkét részről még sokáig élvezői lehessünk!!! Mi tehát mint mondom, értesítünk titeket Krisztkindlitek szerencsés megérkeztéről, de vajjon a’ mi Pesti Krisztkindlink is megérkezett é hozományával hozzátok Kolozsvárra? Várjuk tudósításotokat, ’s az abban kifejtendő igen vagy nem tetszéstek tolmácsolását! én meg hagytam volt a’ Kindlinek, hogy jól el járjon dolgában, ’s tetszést arasson.”⁷⁵

Az ajándékozás fontos szerepet töltött be a család életében. Szendrey Júlia és Horvát Árpád gyermekei rendszeresen tudósították Petőfi Zoltánt arról, hogy kitől, milyen ajándékokat kaptak, és ők milyen meglepetéseket készítettek szüleik és rokonaik számára.⁷⁶ Rendszeresen írtak köszöntőverseket a felnőttek névnapjára, születésnapjára, újévre, de gyakran egymásnak is: a Horvát fiúk unokatestvéreiket, a három Gyulai gyereket is saját maguk által írott költeményekkel köszöntötték, 1862-ben pedig Szendrey Mária és Gyulai Pál házassági évfordulójáról is megemlékeztek.⁷⁷ Erre a családi szokásra utalt Szendrey Mária, amikor ezt írta Pestről férjének: „Tanulj a Julia gyerekeitől – azok milyen kicsik mind testre mind észre Gyulai Pálhoz képest és mégis mindegyik egy egy üdvözlő verssel leptek meg; és még Julia milyen szép poharat és sok mindenfélét hozott kis keresztfiának!”⁷⁸

AZ APA MINT ANYAGI TÁMOGATÓ

Szendrey Ignác mindig bőkezűen támogatta családtagjainak megélhetését: pénzügyei, befektetései, levelei egyaránt arra utalnak, hogy kiemelten fontosnak tartotta azt, hogy stabil anyagi háttérrel biztosítson leszármazottai számára. Noha Szendrey Júlia és Petőfi Sándor szerelmi történetével kapcsolatban az terjedt el a köztudatban, hogy az apa kitagadta a választottja mellett végsőkéig kitartó szerelmes leányát, és büntetésből hozományt sem adott neki, az 1860-as években ezt maga Szendrey Júlia (legalább részben) cáfolta. Amikor Zilahy Károly megkérte, hogy nézze át készülő Petőfi-életrajzának kéziratát, többek között ezt a helyesbítést fűzte hozzá:

⁷⁵ Szendrey Ignác Szendrey Máriához, Pest, 1859. december 30. OSzK Kt. VII/165/35.

⁷⁶ Erről bővebben: Gyimesi 2019.

⁷⁷ A házassági évfordulóra írt vers címe: *Marika férjhez menetelének napjára*. Gyimesi 2019: 221.

⁷⁸ Szendrey Mária Gyulai Pálhoz, Pest, 1862. június 2. OSzK Kt. VII/165/54.

„Hogy Koltóra ruháimon kívül egyebet nem vittem magammal, az áll, minthogy azonban csak pár hétre mentünk oda, nem pedig megtelepedni, ez oly természetes dolog, hogy ennek megemlítését legalábbis fölöslegesnek tartom. Atyám ez alatt Pesten járt és számomra – az igaz, hogy csak az én számomra, – szükséges butort, egyéb házi szerekkel együtt bevásárolván, azt Egressy Gábor által felvett szállásunkra viteté.”⁷⁹

Noha Szendrey Ignácnak Petőfi Zoltán születésének idején sem volt konfliktusmentes viszonya vejével, az első unokája érkezése után földbirtokot és két házat is vásárolt Debrecenben, amelyek közül az egyiket magának, a másikat a Petőfi házaspárnak szánta, hogy a szabadságharc után ott le tudjanak telepedni.⁸⁰ Az apa anyagi támogatása azonban kétségtelenül sokkal hangsúlyosabb szerepet töltött be Szendrey Mária és Gyulai Pál házasságában, mint tíz évvel korábban Szendrey Júliában és Petőfi Sándoréban. Szendrey Ignác és kisebbik leánya levelezéséből kiderül, hogy az apa rendszeres időközönként „angáriával”, azaz egy bizonyos pénzüsszeggel támogatta Kolozsváron élő leánya családját. „Közelget april eleje vagyis az angária kielégítése – el küldjem é azt avvagy a’ többihez a’ Takarékpénztárba tegyem?”⁸¹ – kérdezte 1859. március 2-án írott levelében. Olyan eset is előfordult, amikor Szendrey Mária előre elkérte az őszi „angáriát”, és meg is indokolta anyagi természetű kérését: „egy pár ősziruha konyhapénzemet tönkre tették, fizetésünket pedig csak jövő hónapban kapjuk meg. Ezért ha édes papámnak nem jár semmi alkalmatlansággal kérem minél előbb elküldeni. De ne haragudjék kérésemért édes papám!”⁸² A Református Kollégium tanáraként dolgozó Gyulai Pál keresete alig volt elég ahhoz, hogy a család társadalmi státuszának megfelelő életszínvonalat anyagi problémáktól mentesen biztosítsa. Történész barátjának, Szilágyi Sándornak 1859. július 10-én írta: „S minő ugor-kafára jutottam? Talán a tanárságra, talán a gazdag házasságra? Mint collega tudhatod, minő ur egy tanár, mi pedig a gazdag házasságot illeti, annyim sincs jelenleg, hogy Pestre ránduljak vagy benneteket meglátogathassalak.”⁸³

Ez az anyagi helyzet alapvetően befolyásolta a fiatal házaspár lakhelyválasztását is. Szendrey Mária már az esküvőjüket követő, első Kolozsváron töltött napok után, 1858. augusztus 4-én arról írt nővérének, hogy „kedves, jó kis fekete kéményseprő”-je, azaz férje „jókedvű mindamellett, hogy ő is rettenetesen unja Kolozsvárt”. A világlátott kritikus folyamatosan visszavágyott a kulturális élet centrumába, Pest-Budára, de ennek ellenére is Erdély fővárosában látta biztosítottnak családjának megélhetését, ezért sokáig nem gondolt a visszaköltözésre. Vívódásáról barátainak, jóakaróinak is volt tudomása. Gróf Nádasdy Lipótnéhoz 1859. június 3-án írott levelében arról számolt be, hogy idegennek érzi magát szülővárosában, szakmai ambíciói Pestre vonzanák, és egyedül felesége jelenléte

⁷⁹ H. Törő 1964: 60.

⁸⁰ A földbirtok a Debrecen déli határban elterülő szepespusztai tanya volt: Déri 1909: 28–37.

⁸¹ Szendrey Ignác Szendrey Máriaéhoz, Erdőd, 1859. március 2. OSzK Kt. VII/165/30.

⁸² Szendrey Mária Szendrey Ignáchoz. OSzK Kt. Fond VII/166/4.

⁸³ Gyulai Pál Szilágyi Sándorhoz, Kolozsvár, 1859. július 10. Gyulai 1961: 381.

képes őt „kibékíteni” Kolozsvárral.⁸⁴ A tudományos élet képviselői is hiányolták Gyulai Pál pesti jelenlétét. Csengery Antal – aki közeli barátja, esküvői tanúja is volt – 1860 februárjában akadémiai „beköszöntő beszédének” késlekedése miatt róttta meg, figyelmeztetve őt arra, hogy az Akadémia a központ, s a pesti értelmiség tagjainak egyöntetű véleménye az, hogy „bármilyen hasznos egyéniség” is Kolozsváron Gyulai, nem ott, hanem Pesten lenne a helye.⁸⁵ A kritikus nem titkolta barátai előtt, hogy anyagi megfontolások tartják vissza a költözéstől. Erről így írt Arany Jánosnak 1860. augusztus 20-án:

„Kéreded édes János azt is, hogy miért nem megyek Pestre lakni, ipam örömmel nyugodnék meg körünkben. Magam is ohajtom s hiszem, hogy ipam is örvendene. Igaz, hogy szállásom lenne ipamnál, ki nem rég vett házát, nőmnek is van évenként 400 fr. jövedelme, de ehhez legalább is még 1000 forint kellene, hogy eltarthassam családomat. Én az irodalomból évenként legfeljebb 500 forintot tudnék keresni, mert valamelyik politikai lap napszámosa nem akarok lenni. Aztán nőmnek testvére és sógora van, kiknek féltékenységre adnánk okot, ipam is azt hihetné, midőn látja, hogy semminemű biztos állomásra nem építetek, hogy rea akarok támaszkodni, s több efféle. Ha akadna egy kis biztos állomás legalább 500 fr. fizetéssel tüstént elmennék, így várok az időtül, s nem igyekszem sem magamban, sem nőmben taplálni a Pestre költözés vágyát, annyival inkább, hogy e kis városban elvonult életet élve jövedelmünkbeől becsületesen kijöhetünk.”⁸⁶

Gyulai számvetése a szellemi munka professzionalizációjának korabeli folyamatai között helyét és megélhetését kereső tudós, valamint a családi, rokoni hálóban magát és lehetőségeit reálisan pozicionáló ember szempontjából is figyelmet érdemel. Nem nevezhető alaptalannak az a feltételezés a részéről, hogy sógorának és sógornőjének féltékenységre adna okot, ha teljes mértékben Szendrey Ignác vagyonára és jó szándékú, az anyagi támogatást messzemenően magába foglaló segítőkészségére támaszkodna. Szendrey Mária leveleiben van nyoma annak, hogy nővére – akivel egyébként bensőséges testvérkapcsolat fűzte össze – úgy érezte, hogy édesapjuk őt kevésbé támogatja. 1860. június 24-én, vagyis két hónappal Gyulai levelének keletkezése előtt a Pesten tartózkodó Szendrey Mária arról tudósította férjét, hogy nővérével volt egy komoly konfliktusa:

„Juliával tegnap nagyon össze vesztünk; a felett hogy papa nekem mennyit, érte pedig milyen keveset tesz, Sándorra és a régi dolgokra ment Julia vissza, én papát és tettét védtem, és képzelheted hogy ezért mennyire megharagudott Julia, én is tűzbe jöttem, hanem szerencsés természetem győzött, és bocsánatot kértem tőle, hogy így megharagítottam, és így csak hamar tökéletesen kibékültünk.”⁸⁷

⁸⁴ Gyulai Pál gr. Nádasdy Lipótnéhez, Kolozsvár, 1859. június 3. Gyulai 1961: 376.

⁸⁵ Csengery Antal Gyulai Pálhoz, Pest, 1860. február 23. Gyulai 1961: 401–402.

⁸⁶ Gyulai Pál Arany Jánoshoz, Kolozsvár, 1860. augusztus 20. Gyulai 1961: 426.

⁸⁷ Gyulai Pálné Szendrey Mária Gyulai Pálhoz, Pest, 1860. június 24. Gyulai 1961: 420–421.

A kolozsvári és a pesti élet közötti választás miatt hosszasan őrlődő Gyulai Pál dilemmája végül mégis Szendrey Ignácnak köszönhetően oldódott meg, aki az 1860-as években szívesen fektette ingatlanokba pénzét. Az egész életében hatalmas arisztokrata birtokokat igazgató gazdasági szakember saját vagyonával is bölcsen sáfárkodott. Az 1850-es években még bérelte a lakhelyéül szolgáló pesti lakásokat (1853–1856 között a Nagymező utcában, 1856–1859 között az Aldunasonon, majd az Üllői úton), a következő évtizedben azonban számos ingatlant szerzett maga és családja számára. Először 1860 februárjában vett egy nagy, kertesházat a Sándor (a mai Bródy Sándor) utcában, a Nemzeti Múzeum közelében. Noha vásárlásának céljaként a nyugodt lakhatást jelölte meg, és hivatalosan saját részére vette a házat, kisebbik leányának írt leveleiben azt is hangsúlyozta, hogy folytatja az építkezést, kibővíti a lakást, s így a telek biztosan elegendő helyet fog biztosítani az egész család számára. Egy évvel később, 1861 júniusában pedig azzal lepte meg a kolozsvári házaspárt, hogy számukra is vett egy pesti lakást. Csengery Antal már 1861. június 18-án elárulta Gyulainak a titkot: „Úgy hallom – de ez még titok – ipad házat vett számotokra, vagyis az évenként nektek szánt öszletet [több részletből összeálló összeget] tőkésítette. Ezzel azonban meg akar lepni.”⁸⁸ A hír igaznak bizonyult. Gyulai ekkor hozta meg azt a döntést, hogy a következő évben családjával együtt Pestre költözik. Ennek okait azonban ekkor már nem saját ambícióiban jelölte meg, hanem Szendrey Ignác azon kívánságában, hogy lánya közelében lehessen:

„Körülményeim úgy fordultak, hogy erkölcsileg kötelezve vagyok legfeljebb a jövő nyáron vagy ősszel Pestre költözni. Minapi tudósításod, hogy ipam házat vett számunkra, valósult. Midőn e vásárral bennünket meglepett, egyszersmind azt is ki nyilatkoztatta, hogy ő már öreg ember, óhajtaná végnapjait leánya közelében tölteni, szeretné ha Pestre költöznénk, szívesen ad házánál szállást, mi a haszonbérből bejövő 600 forinttal elég arra, hogy ha én is valami kereset után látok, Pesten megélhessünk. Természetesen ily ajánlatra lehetetlen volt nemet mondanom. Megígértem hát neki, hogy legfeljebb egy év alatt ide hagyom Kolozsvárt s Pestre költözöm. Ebből látod, hogy nem a fővárosi élet kellemei, sem írói ábrándok vezetnek újra Pestre, hanem némi erkölcsi kötelezettség s nem is épen bizonytalanságba viszem családomat, de mégis életmódról kell gondoskodnom, mert a mink van, abból ki nem jöhetünk, s ha kijöhetnénk is, egészen feleségből élni soha sem akarok. A kocka már el van vetve, én menni fogok, s ha egyéből nem, a legrosszabb esetben tanításból s egy kis íróskodásból megszerzek annyit, amennyi szükségünk pótlására elégséges. De mielőtt én magam Pesten szétnézhetnék, jónak láttam felkérni Téged, hogy tégy meg értem e tekintetben, amennyit nagy alkalmatlanság nélkül megtehetsz. Arany János ezelőtt egy pár hónappal a nyugdíjintézeti titkársággal kecsagetett úgy félig-meddig. Hogy áll ez az ügy? Írj erről, ha netán többet tudnál róla, mint Arany. Hát az Arany lapja hogy áll? Nem hiszem, hogy fennállhasson. Hozzá

⁸⁸ Csengery Antal Gyulai Pálhoz, Pest, 1861. június 18. Gyulai 1961: 446.

legszívesebben mennék segédnek. Hát a fi- és nőnevelőintézetek hogy állanak? Itt is örömet vállalnék órákat. Szóval mindenre kész vagyok, s legfeljebb csak politikai és irodalmi tekintetben van kényes természetem.”⁸⁹

A házaspár Pestre költözése egy összetett helyzet lezárását jelentette. Noha Gyulai erkölcsi kötelességnek nevezte a költözést, nyilvánvalóan nemcsak Szendrey Ignác kívánságának tett eleget, hanem évek óta létező, de korábban háttérbe szorított ambícióját valósította meg. Az apa által kínált lehetőség szintén kettős célt teljesített be. Egyrészt komoly támogatást jelentett, hiszen a házaspár számára megvásárolt ház nem azt a célt szolgálta, hogy ők lakjanak benne, hanem azt a funkciót töltötte be, hogy kiadása állandó, kiszámítható bevételt jelentsen a kritikus családja számára: olyan tekintélyes összeget, amely több annál, mint amennyit Gyulai egy év alatt irodalmi működéssel meg tud szerezni. (Fentebb idézett, 1860. augusztus 20-án keltezett levele szerint irodalmi tevékenységből legfeljebb évi 500 forint bevételre számított, a ház kiadásából származó bevételt pedig 600 forintra becsülte.) Másrészt Szendrey Ignác ajánlata nemcsak a házaspárnak segített, hanem saját vágyát is beteljesítette: szeretett leánya többé nem volt távol tőle, Sándor utcai lakása vált a család otthonává. A Gyulai házaspár Kolozsvárról Pestre költözésében tehát a családtagok különböző vágyai és ambíciói találkoztak.

A következő években az apa további új ingatlanokat vett: 1863-ban a belvárosi Képiró és Bátya utca között elhelyezkedő, homlokzatdíszei miatt *Hét Bagoly*-ként ismert reprezentatív épületet, amely a későbbiekben Horvát Árpád hatalmas magánkönyvtárának is helyet adott, 1864-ben pedig egy nyaralót nagy telekkel a Rózsahegyen (a mai Buday László utcában).⁹⁰ Az utóbbi megvásárlásával az volt a célja, hogy egészséges, pihenésre alkalmas helyet biztosítson gyermekei családjainak. Ekkori leveleiből az is tudható, hogy a nyaraló berendezését, bútortátát is leányai igényeihez akarta szabni. Innentől kezdve a család a Rózsahegyen töltötte a nyarakat, csak októberben, szüret után költöztek vissza pesti otthonaikba (Szendrey Júlia és családja a Hársfa utcába, Szendrey Mária és családja, valamint édesapja pedig a Sándor utcába). A rózsahegy nyaraló volt a helyszíne annak a tragédiának is, amely 1866 szeptemberében érte a családot: miközben Szendrey Mária névnapi köszöntésére gyűltek össze, az ünnepelt hirtelen elhunyt. Halálát – amely mindössze néhány óra leforgása alatt következett be – kolera okozta.⁹¹

A huszonnyolc éves fiatalasszony elvesztése minden hozzátartozóját megviselte. Gyulai Pál több költeményében is megörökítette a tragédiát. *Éji látogatás* című versében három árva gyermeke hívja kétségbeesetten halott édesanyját, *A budai Rózsahegyen* pedig a magára maradt férj fájdalomát beszéli el a boldog hitvesi szerelem egykori helyszínén. Gyulai soha nem házasodott újra. Szendrey Ignáccal nagyon szoros kapcsolatban maradt, aki továbbra is biztosította számára

⁸⁹ Gyulai Pál Csengery Antalnak, Kolozsvár, 1861 július 17. Gyulai 1961: 448.

⁹⁰ A rózsadombi (korabeli szóhasználatnál rózsahegy) nyaralóról bővebben: Gyimesi 2019: 39–40.

⁹¹ Petőfi Zoltánt Horvát Attila tudósította nagynénjük haláláról, aki levelében leírta halálának tragikus hirtelenségét: Gyimesi 2019: 162.

az alkotás zavartalanságát, a munkára és pihenésre egyaránt inspiráló környezetet: mind Sándor utcai házát,⁹² mind a rózsahegy, majd később a Leányfalun építtetett nyaralóját is, amely az 1870-es évektől mindkettejük számára életük fontos helyszínévé vált.

Az 1890-es évek közepén több lap is cikkezett Szendrey Ignácról, az „érdekes aggastyánról”, aki „Leányfalván teljes visszavonultságban tölti életét”, gyümölcsfákat ültet, és kedélyesen társalog a Visegrádról gyakran vendégségbe érkező Görgey Artúrral és Brassay Sámuellel.⁹³ Az *Uj Idők* tudósítása szerint háztartását ekkoriban egyik unokájának, Gyulai Kálmánnak felesége, Szalay Irén vezette. A cikk kiemelte azt is, hogy „rettentően gyors egymásutánban üldözték az öreg Szendreyt a családi katasztrófák”.⁹⁴ Ennek kapcsán Szendrey Mária 1866-ban, Szendrey Júlia 1868-ban és Petőfi Zoltán 1870-ben bekövetkező halálát említették, hangsúlyozva, hogy „csak unokái maradtak már”, holott ekkor már két másik fiúunokája sem volt életben: 1873-ban Horvát Attila, 1887-ben ifj. Horvát Árpád is elhunyt.⁹⁵ Szendrey Júlia egyetlen leánya, Horvát Ilona azonban egész életében érezhette Szendrey Ignác szorgalmának és családfői gondoskodásának gyümölcsét. Leszármazottaival és rokonaival együtt 1944-ig a belvárosi Képiró utcában élt: ott, ahol nagyatyja 1863-ban grandiózus befektetésként megvásárolta a *Hét Bagoly* épületét családja számára. Noha 1904-ben Horvát Ilona családja ezt lebontotta és kétemeletes bérházként építette újra, Szendrey Ignác egykori befektetése több generáció számára (unokájának, dédunokájának, ükunokájának) teremtett állandó lakóhelyet és biztos egzisztenciát.⁹⁶ Az anyagi támogatást kiemelten fontos céljának tekintő családfő tehát nemcsak életében, hanem halála után is biztosította leszármazottainak a család társadalmi rangját, presztízsét jelző és stabil jövedelmét jelentő pesti ingatlant.

ÖSSZEGZÉS

A 19. századi apák felé nem volt általános társadalmi elvárás az, hogy aktív szerepet vállaljanak a gyermeknevelésben (különösen a leányok nevelésében), hiszen ez a nők illetékességi területének számított, a korabeli normák szerint az apák fő feladata a család megfelelő társadalmi reprezentációjának biztosítása és az ehhez szükséges anyagi javak előteremtése volt. A gyakorlatban mégis egyre több apában ébredt fel az igény arra, hogy ne kizárólag ezekről gondoskodjon, hanem

⁹² Szendrey Ignác 1895-ben bekövetkező halála után is a Sándor utcai lakás maradt Gyulai Pál lakhelye, ide jártak hozzá a fiatal írójelöltek, például Hatvany Lajos.

⁹³ *Uj Idők*, 1895. (1.) 38. 171–172.

⁹⁴ *Uj Idők*, 1895. (1.) 38. 171.

⁹⁵ Összefoglaló a családtagok későbbi sorsáról: Gyimesi 2019: 253–255.

⁹⁶ Buza Péter kutatása szerint Horvát Ilona leányával, Machek Ilonával, annak férjével, Mambriny Bélával és unokájával, Mambriny Ödönnel élt együtt a kétemeletes bérházzá alakított Hét Bagolyban. Egy ideig a ház lakója és egyik résztulajdonosa volt Horvát Tibor, az 1887-ben elhunyt ifj. Horvát Árpád fia is, akinek Horvát Ilona volt a gyámja (Buza 2016: 16–19).

részt vegyen a gyermeknevelés érzelmi oldalában is. Így nemcsak azt érdemes kutatni, hogy az apa hogyan képviselte és hogyan tartotta össze a családot, hanem azt is, hogy miként vett részt az otthon világában.

Szendrey Ignác teljesítette mindazt, amit az ő társadalmi státuszával rendelkező lányos apáknak előírtak a korabeli normák: előkelő nevelőintézetekben taníttatta lányait, és az anyagi biztonságukat garantáló komoly vagyont gyűjtött. A rangos házasság lehetőségének minden feltételét maximálisan biztosította számukra, s azt is elfogadta, hogy ők nem éltek ezzel a lehetőséggel. Az utóbbi lépés önmagában is azt sejteti, hogy Szendrey Ignác nem kizárólag a normakövetés ígézetében élte meg apaszerepét, hanem igyekezett megérteni és elfogadni lányai érzelmi és szellemi szükségleteit is.

Az apa kisebbik leányához írt, mindeddig publikálatlan levelei lehetővé teszik annak vizsgálatát, miként viszonyult gyermekéhez annak különböző életszakaszaiban, hogyan reflektált különböző szerepeire (serdülő, hajadon, menyasszony, fiatal feleség, várandós anya, háromgyermekes anya), és ennek megfelelően milyen értékrend hangsúlyozását tartotta fontosnak. A tizenkét évesen leánynevelő intézetbe adott gyermeknek küldött levelek rendszeresen arra buzdították a címzettet, hogy önmaga „kimívelésére” használja fel az időt, az apai elégedettség zálogaként a tanulást, a szorgalmat tüntették fel, amelynek elérésére való törekvés a gyermeki szerep szerves része volt. A hajadon, bálozó leányt arra figyelmeztették, hogy figyeljen megjelenésére, öltözkéire, tegyen eleget az általa kért baráti, rokoni viziteknek, segítsen nővérének a gyermekek körüli teendőkből, vagyis az apa a család társadalmi státuszának megfelelő reprezentációra és az anyaszerepre is igyekezett felkészíteni leányát. Az esküvője után messzire költöző fiatalasszony a jó házasság és az ideális feleségszerep mibenlétéről olvashatott édesapja leveleiben. A normáknak megfelelő szerepmoделlek (szófogadó gyermek, megértő feleség) elsajátítását tehát Szendrey Ignác kiemelten fontosnak tekinthette, de apai figyelme nem merült ki ennyiben. A levélírás retorikáját leánya minden életszakaszában átszövő segítő és nevelő szándékú apai tanácsok némelyike (például a szorgalom és az engedékenység jelentőségének kiemelése) tipikusnak tekinthető, de akadnak olyanok is, amelyek a korabeli normák ismeretében igencsak szokatlannak tűnnek. Ilyen például a nagyapává váló apa érdeklődése a csecsemőgondozás, a szoptatás és egyéb, a korszakban kizárólag női gondoknak tekintett területek iránt. Noha ez a típusú segítőkészség Szendrey Ignác özvegyiségével, vagyis a hasonló feladatokat vállaló feleség hiányával is magyarázható, az említett aspektusokra is kiterjedő apai figyelem annak a jele, hogy leánya felnőttkorában is törekedett bensőséges viszonyuk fenntartására, és érzelmi támogatóként is fel akart lépni.

Mindemellett a családtagok életútjának alakulását döntően befolyásolta az, hogy Szendrey Ignác apaként az anyagi támogató szerepkörét is betöltötte. Ezen szerepének jelentősége nemcsak a rokonsági hálón belül figyelemre méltó, hanem túlmutat a Szendrey–Horvát–Gyulai család történetén. Gyulai Pál páratlan, nagyszabású tudósi karrierje a 19. századi magyar kulturális élet intézményrendszere és a professzionalizáció folyamata szempontjából is meghatározó. Ennek

alakulásához alapvetően hozzájárult Szendrey Ignác mint após, nemcsak konkrét pénzüsszegekben megragadható, rendszeres anyagi támogatással, hanem az alkotás zavartalanságát biztosító környezettel, amelyet a kritikus először a Rózsahegyen vásárolt, később pedig a Leányfalun épített nyaralóban találhatott meg. Szendrey Ignác kulcsszerepet játszott a Gyulai házaspár lakhelyválasztásában is: ő oldotta fel a vejét évek óta foglalkoztató, Kolozsvár és Pest közötti döntéshozatal súlyát is azzal, hogy meglepetésként házat vásárolt a párnak, és biztosította nekik mind a kiadásból származó folyamatos bevételt, mind saját, Sándor utcai otthonát, vagyis a pesti ingatlan fenntartásának terhét és az állandó jövedelemszerzés kényszerét egyaránt levette kisebbik leánya és veje válláról.

Az érzelmi és az anyagi gondoskodás tehát szorosan összefonódott Szendrey Ignác esetében. Noha szakmájából fakadóan is okos döntéseket tudott hozni üzleti ügyekben, befektetési során nemcsak gazdasági szakemberként, hanem elsősorban családfóként gondolkozott. Ingatlanvásárlásait családtagjai igényeinek megfelelően, rövid és hosszú távú érdekeikkel is számolva intézte. Figyelembe vette leányai aktuális élethelyzetét (ezeknek megfelelően választotta ki és rendezte be rózsahegyi nyaralóját), ugyanakkor minden bizonnyal azt is szem előtt tartotta, hogy Pest dinamikus fejlődésnek induló területein (például a Mágnesfertyályban) szerezzen ingatlanokat, amelyek évtizedekkel később is értékállóak maradnak, és stabil egzisztenciát jelentenek leszármazottainak.

Szendrey Ignác levelei a család egységét is szimbolizálták. Ennek különösen 1858 és 1862 között volt nagy jelentősége, amikor Szendrey Mária és Gyulai Pál Kolozsváron élt, így a család két ága sokáig távol volt egymástól. Az apa szinte minden levelében megemlítette az összes családtagot, így legalább imaginárius közösségként a fizikai távollétek időszakában is együtt lehettek. Az unokák születése még inkább hangsúlyossá tette ezt a retorikát: a gyermekek humoros említései, becézései, a gondozásukról, nevelésükről folytatott eszmecsere tovább erősíthette a család összetartozásának tudatát. Az apaszerep, a nagypaszerep és a családfői szerep tehát az 1860-as években egymásba olvadt Szendrey Ignác életében. Egyszerre volt a családját és rokonságát összefogni kívánó, tekintélyes *pater familias*, a gyermekei érzelmi életére is odafigyelő modern apa, unokáit szeretettel becéző, ugyanakkor nevelni is kívánó nagyapa, valamint leányai igényeit szem előtt tartó és tudós vejei szakmai törekvéseit megértő, bőkezű anyagi támogató.

FORRÁSOK

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSzK Kt.)

VII/163. Szendrey Ignác: *Oeconomia ruralis*.

VII/165. Szendrey Ignác levelei Szendrey Máriához.

VII/166. Szendrey Mária levelei Szendrey Ignáchoz.

Gyulai Pál 1961: *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. (Sajtó alá rend. és jegyz. Somogyi Sándor.) Akadémiai, Budapest.

Budapesti Hírlap, 1895.

Hölgyfutár, 1857–1858, 1864.

Pesti Napló, 1857, 1866.

Új Idők, 1895.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Ariès, Philippe 1987: *Gyermek, család, halál*. Gondolat, Budapest.

Bailey, Joanne 2012: *Parenting in England 1760–1830. Emotion, Identity and Generation*. Oxford University Press, Oxford.

Broughton, Trev Lynn – Rogers, Helen (eds) 2007: *Gender and Fatherhood in the Nineteenth Century*. (Gender and History.) Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Buza Péter 2016: *Bagolyröpte Pest felett. Szendrey Júlia nemzetsége*. Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest.

Déri Gyula 1909: *Petőfi Zoltán*. Kunossy, Szilágyi és társa, Budapest.

Erdélyi Gabriella 2019: Esterházy Miklós mint családfő. Utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiában és mozaikcsaládban. *Történelmi Szemle* (61.) 4. 657–679.

Fazekas Rózsa 2004: A Magyar Gazda tudósításai a Szatmár megyei gazdasági egyesületekről és a mezőgazdaság állapotáról az 1840-es években. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* (39.) 2. 155–167.

Fónagy Zoltán 2018: „Oly számos családnál, mint az enyim” – Széchenyi mint mostohaapa. *Mindennapok története blog* https://mindennapoktortenete.blog.hu/2018/03/20/_oly_szamos_csaladnal_mint_az_enyim_szechenyi_mint_mostohaapa – utolsó letöltés: 2020. szeptember 24.)

Gillis, John R. 1996: *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Gyimesi Emese 2019: *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában*. (Magyar családtörténetek: Források 2.) Szerzői kiadás, Budapest.

Hanawalt, Barbara A. 1993: *Growing Up in Medieval London. The Experience of Childhood in History*. Oxford University Press, Oxford.

Hatvany Lajos 1911: *Gyulai Pál estéje*. (Nyugat könyvtár.) Nyugat, Budapest.

H. Törő Györgyi 1964: Zilahy Károly Petőfi életrajzáról (Szendrey Júlia kiadatlan feljegyzései). *Irodalomtörténeti Közlemények* (68.) 1. 59–61.

Lukács Gábor – Tóth Éva 2013: Szendrey Ignác, a Festeticsek ispánja. In: Szirácsik Éva (szerk.): *Élet a birtokon*. (Discussiones Neogradienses 13.) Dornay Béla Múzeum, Salgótarján, 57–68.

Margócsy István 1999: *Petőfi Sándor. Kísérlet*. (Klasszikusaink) Korona, Budapest.

Papp Ferenc 1935–1941: *Gyulai Pál*. I–II. MTA, Budapest.

- Pollock, Linda 1983: *Forgotten Children. Parent-Child Relations from 1500 to 1900*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ráday Mihály 2013: *Budapesti utcanévek*. Corvina, Budapest.
- Rogers, Rebecca 2006: Learning to be Good Girls and Women: Education, Training and Schools. In: Simonton, Deborah (ed.): *The Routledge History of Women in Europe since 1700*. Routledge, London, 93–133.
- Sárai Szabó Katalin 2016: „Van határa a két nemnek.” Férfi- és női eszmény Gyulai Pál és körének szövegeiben. In: Török Zsuzsa (szerk.): *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Íróknőink című írásáról*. (Hagyományfrissítés 4.) Reciti, Budapest, 97–115.
- Shepard, Alexandra 2005: From Anxious Patriarchs to Refined Gentlemen? Manhood in Britain, circa 1500–1700. *Journal of British Studies* (44.) 281–295.
- Szécsi Noémi – Géra Eleonóra 2015: *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*. Európa, Budapest.
- Tosh, John 2007: *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. Yale University Press, New Haven.
- T. Szabó Levente 2008: A magyartanárság „születése.” Gyulai Pál egyetemi tanársága és a magyar irodalomtörténeti képzés hivatásosodása. In: Uő: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. Korunk–Kompress, Kolozsvár, 228–284.
- Vári András 2009: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898*. Argumentum, Budapest.
- Wohl Janka (Egy nagyvilági hölgy) 1891: *Illem. A jó társaság szabályai. Útmutató a művelt társaséletben*. Athenaeum, Budapest.